

ПОНЯТТЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ, ЗМІСТ ТА ОЗНАКИ

Гладчук Д. І.

*ад'юнкта кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Права людини, їх генезис, соціальні корені, призначення були і залишаються одвічною проблемою соціально-культурного розвитку людства, вони пройшли через тисячоліття і постійно перебували у центрі уваги філософської, політичної, правової, релігійної думки. Тому до змісту прав людини та їх розподілу в суспільстві необхідно підходити історично. Формування відбувалося одночасно з осмисленням людської сутності, а також з формуванням уявлень про державу, право й закон. Ідеї соціальної і правової держави тісно стикаються з ідеями прав людини, вони є сполучною ланкою між природною сутністю людини, з її природними потребами, і нормативним вираженням прав людини [1, с. 11].

Вченими теоретиками виділяється два напрями юридичної думки щодо розуміння сутності прав людини – природний і позитивістський. Перший полягає у тому, що права людини є невід'ємними, природними за своїм змістом і призначенням, надані індивіду Богом, природою і можуть (повинні) бути зафіксовані у нормативно-правових актах як такі, що вже існують, використовуються та реалізуються людьми.

Головною метою природно-правової доктрини є спроба обмежити державу у її намаганнях визначити обсяг прав і свобод людини, оскільки держава не може мати повного уявлення, який саме набір прав і свобод необхідний особі для її нормальної життєдіяльності. Цей набір прав і свобод дається людині від народження, і тому вони є невід'ємними від людини та незалежними від волі держави. Представниками цієї доктрини були такі відомі юристи, як Д. Остін, А. Меркель, К. Бергбом та інші [2, с. 43-44].

Другий напрям – позитивістський, навпаки – має на меті «створення» нових прав людини (тих, яких ще немає) державою через систему її законодавчих та нормотворчих органів. У цьому випадку характер самих прав людини (їх якісний і кількісний склад) залежить від стану розвитку суспільних відносин (економічний, політичний, духовний та ін.), що мають місце у тій чи іншій країні.

Головною метою позитивізму була систематизація діючого права. Прибічники позитивізму єдиним джерелом прав людини, вважали державу. Представники цієї течії – Е. Літтре, О. Конт, І. Тен,

Г. Спенсер, Дж. С. Мілль стверджували, що держава знаходиться над суспільством та формулює загальнообов'язкові закони. Г. Кельзен зазначав, що держава первинна по відношенню до права, оскільки саме держава є втіленням правопорядку та його взірцем, і через це право вторинне по відношенню до держави [2, с. 45].

На наше глибоке переконання, позитивістський напрям повинен обов'язково враховувати та втілювати ідеї гуманізму, справедливості, свободи, порядності, гідності у кожній правовій нормі та бути скерованим на забезпечення і реалізацію потреб людини у кожному рішенні державного органу. Адже, таким чином держава гарантує дотримання прав людини, бере на себе обов'язок щодо їх захисту та охорони.

Варто підкреслити, що буржуазні революції XVII-XVIII сторіччя відіграли значну роль у розвитку питання становлення прав людини. Вони сприяли появі на світ широкого кола прав людини, а також принципу формальної рівності усіх перед законом, що було значним кроком у розвитку демократії. Права людини, засновані на принципі формальної рівності, стали одним з головних ціннісних орієнтирів суспільного розвитку. Вони суттєво впливали на характер держави, обмежували владу її відповідних структур, сприяли встановленню взаємодії між індивідом і державою. Це був дійсно революційний підхід до проблеми прав людини, оскільки всі попередні аналогічні акти підкоряли особу державі і ставили її в залежність від неї. В Декларації індивід стає автономним, і тепер вже держава не може втручатися в сферу свободи особи і повинна гарантувати державний захист в разі порушення її прав [2, с. 42].

Вважаємо, що саме цей період став відправною точкою у розв'язанні суперечностей щодо впливу держави на особистість. Чимало країн світу на конституційному рівні закріпили природні права людини, які попередньо знайшли відображення у низці міжнародних актів, прийнятих світовою спільнотою. У зв'язку з цим, сьогодні протистояння природного та позитивістського напрямів вже втратили колишню гостроту. Як результат – особа має гарантії своїх прав, а метою діяльності держави є їх забезпечення.

Розглянувши питання виникнення та закріплення прав людини, пропонуємо піддати науковому аналізу сутність самого поняття «права людини» та визначити ознаки, притаманні цій правовій категорії. Відразу ж слід наголосити, що вчені по-різному тлумачать поняття «прав людини», зокрема:

1) О.В. Негодченко визначає їх як рівні для всіх можливості реалізації своїх потреб, необхідних для нормального існування і розвитку індивіда в конкретних історичних умовах, об'єктивно

обумовлених досягнутим рівнем розвитку людства і закріплених як міжнародні стандарти [1, с. 11];

2) П.М. Рабінович стверджує, що це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах і які об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути рівними для всіх людей [3, с. 7];

3) Б.В. Щетинін зазначає, що норми, встановлені Законом та гарантовані державою, і надають громадянину певні юридичні можливості для набуття матеріальних, соціальних та духовних благ [4, с. 207-208];

4) Л.С. Явич розуміє під правами людини забезпечені законом та владою можливості користуватися свободою вибору та дії, участі у створенні сприятливих умов життя, привласнення соціальних благ та цінностей [5, с. 64];

5) Є.О. Гіда вважає, що це природні можливості індивіда, які забезпечують його життя, людську гідність та свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя, задовольняють його різноманітні фізичні, матеріальні та духовні потреби і обумовлюються економічним та духовним рівнем розвитку суспільства [2, с. 17].

Аналіз зазначених думок вчених дозволяє сформулювати авторське визначення поняття «прав людини» та виокремити ознаки, які йому притаманні.

Першою ознакою є те, що права людини – це можливості людини. На цьому наполягають багато науковців, кожний по-своєму, наприклад: 1) можливості людини користуватись свободою вибору та дії (Л.С. Явич); 2) можливості людини, необхідні для її існування та розвитку, реалізації своїх потреб (О.В. Негодченко, П.М. Рабінович); 3) юридичні можливості для набуття матеріальних, соціальних та духовних благ (Б.В. Щетинін); 4) природні можливості індивіда (Є.О. Гіда) тощо.

Другою ознакою є рівність прав людини для усіх без виключення людей, незважаючи на національність, віросповідання, колір шкіри та ін. фактори. Такої думки також притримуються і О.В. Негодченко та П.М. Рабінович.

Третя ознака поняття «прав людини» – це те, що вони є невід'ємними для кожної людини, індивіда, громадянина. Тобто вони набуваються з народження і можливість їх використання не залежить від країни проживання, етнічного походження тощо, вони є позанаціональними та позатериторіальними.

Четвертою ознакою є те, що права людини визначаються рівнем розвитку суспільства: економічним, духовним, соціальним. На цьому також наголошують Є.О. Гіда та П.М. Рабінович.

П'ятою ознакою визначається мета існування прав людини – створення сприятливих умов життя та розвитку людини, задоволення різноманітних потреб (особистих та ін.). Таку позицію у своїх працях висловлюють також Л.С. Явич та Є.О. Гіда.

Шостою ознакою є нормативна визначеність, закріплення на законодавчому рівні та гарантованість державою. Навіть, якщо у текстах основних нормативно-правових актів певних держав відсутні норми щодо прав людини, останні закріплені у міжнародних актах як міжнародні стандарти, обов'язковість та пріоритетність яким надається у національному законодавстві.

Враховуючи зазначене вище, пропонуємо *під правами людини розуміти передбачені нормативно-правовими актами рівні можливості людей на створення сприятливих умов життя та розвитку, задоволення різноманітних потреб особистого і не тільки характеру, що обумовлені економічним, духовним та соціальним розвитком суспільства.*

Література:

1. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади : автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 39 с.
2. Гіда Є. Загальнолюдські стандарти прав людини і забезпечення їх реалізації в діяльності міліції : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Гіда Євген Олександрович ; Національна академія внутрішніх справ України. К., 2000. 220 с.
3. Рабінович П.М. Основи державної теорії права та держави. К., 1995. 172 с.
4. Щетинин Б.В. Проблемы теории советского государственного права. М., 1994. 276 с.
5. Явич Л.С. Сущность права: социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений. Л. : Изд-во Ленингр. Ун-та, 1985. 207 с.